

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI KASBGA YO‘NALTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASPEKTLARI

¹Sultonova Nurxon
Anvarovna
²To‘xtaboyeva Durdona
Tulkunovna

¹Qo‘qon davlat pedagogika instituti v.b. dotsenti
²Osiyo xalqaro universiteti (OXU) magistri

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar bilan kasbga yo'naltirish bo'yicha olib boriladigan ishlarning mazmuni, faoliyatning pedagogik va psixologik nuqtai nazardan tahlili yoritilgan. Maqolaning maqsadi: ta'lim standarti talablariga muvofiq bolalar bog'chasida erta kasbga yo‘naltirish vositasi sifatida rivojlantirish muhitini tashkil etishda maktabgacha yoshdagi bolalar ta’lim-tarbiyasi bilan shug‘ullanuvchi mutaxassislar bilan tajriba almashish.

Kalit so‘zlar: maktabgacha yoshdagi bola, erta yosh, subyektning rivojlanish muhiti, bolaning rivojlanishi, shakllanishi, rolli o'yin, mehnat, ijtimoiylashuv.

KIRISH

Respublikamizda ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, manaviy va madaniy sohalarda amalga oshirilayotgan islohotlar talim jarayoni, kadrlar tayyorlash tizimini ham tubdan yangilash hamda rivojlantirishni talab etadi. Shu boisdan talim tizimini zamon talablari darajasida va erishilgan tajribalar asosida rivojlantirish orqali o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyat hayotida faol ishtirok etadigan, har tomonlama etuk va yuksak manaviyatli, komil insonlar etib tarbiyalash davlatimiz siyosatining ustuvor yonalishlaridan hisoblanadi.

Farzandlarimizni mustaqil fikrli, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarini egallagan, mustahkam hayotiy pozitsiyaga ega, chinakam vatanparvar insonlar sifatida tarbiyalash biz uchun dolzarb ahamiyatga ega bo'lgan masala hisoblanadi, - deb ta’kidlaydi davlatimiz prezidenti Sh.M.Mirziyoev.

Bolaning shaxsiyati ko'plab omillar ta'siri ostida shakllanadi, ular ijtimoiy, milliy, madaniy, tabiiy, maxsus tashkil etilgan, psixologik omillar bo'lishi mumkin. Ammo asosiy omillardan biri bu bola yashaydigan, rivojlanadigan va tarbiyalanadigan muhitdir.

Atrof-muhit bola uchun uning to'liq rivojlanishiga hissa qo'shadigan ijtimoiy, maishiy, ijtimoiy, moddiy va ma'naviy sharoitlar majmuasidir. Inson (bola) har doim unga turli xil muhitlarning ta'sir markazida bo'ladi, ularning ta'siri ostida uning shaxsiy fazilatlari, qadriyatlarini, munosabatlar tajribasi, xulq-atvor normalari va boshqalar shakllanadi.

Tabiiy muhit-bu bolaning shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir qiluvchi juda kuchli omil. U o'sadigan geografik hudud, uning iqlim sharoiti, ekologiyasi, atrofdagi odamlarning tabiatga munosabati maktabgacha yoshdagi bolaning dunyoqarashiga juda ta'sir qiladi.

METODLAR VA MUNOZARA

Maktabgacha pedagogika va psixologiya mutaxassisleri -fazoviy rivojlanish muhitini shakllantirish mavzusiga katta alohida e'tibor berishni boshladilar.

Ularning fikriga ko'ra, bunday makon bolalarga o'z qobiliyatlarini tushunishga, ko'nikma va mustaqillikni namoyon etishga, guruh yoki jamoaning boshqa a'zolari bilan aloqada bo'lishga yordam beradi.

"Atrof-muhit", "fazoviy muhit", "rivojlanayotgan muhit" kabi tushunchalarni tushunish kerak.

T. V. Volosovetsning fikricha, "atrof-muhit" tushunchasi "inson mavjudligining barcha ijtimoiy, moddiy va ma'naviy sharoitlarini" o'z ichiga oladi [1].

Xuddi shunday fikrni Yu. S. Manuilov ham izohlaydi u bu tushuncha ko'p jihatlarni – atrofimizdagi dunyoning jismoniy, ijtimoiy va ma'naviy tarkibiy qismlarini o'z ichiga olganligini ta'kidlaydi.

I.S. Kletsina, "atrof-muhit" moddiy jihatdan tashqari, u ham insonga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadigan tabiiy ijtimoiy muhit degan fikrni bildiradi [1;2].

"Kasbga yo'naltirish" tushunchasini o'rganishimiz uchun asos bo'lgan ilmiy yondashuvlar:

1. Madaniy va tarixiy yondashuv (L. S. Vygotskiy, A. R. Luriya) – shaxsni shaxs tomonidan madaniy qadriyatlarini o'rganish mahsuli sifatida baholaydi. Madaniy-tarixiy harakat birlik sifatida belgi, so'z, ramz, nutq, mehnatni belgilaydi [1;2].

2. Faoliyat harakati (S. Rubinshteyn, A. Leontiev L. Venger va boshqalar) – shaxsni rivojlantirish haqiqiy faoliyat nuqtai nazaridan, go'yo insonning aqliy tashabbusining maxsus shakli sifatida ko'rib chiqiladi. Yondashuvga ko'ra, shaxsning ruhiy holati inson haqiqatan ham qamrab oladigan faoliyat holatlarining xilma-xilligi va ushbu faoliyat holatlarini to'ldiradigan shaxsiy ma'no bilan belgilanadi [1;2].

3. Shaxsiy yondashuv (L. Bojovich, A. Zaporozhets, V. Petrovskiy va boshqalar) – shaxsiyat barcha tashqi ta'sirlarni buzadigan ichki sharoitlar to'plami sifatida tushuniladi. Shakl-bu aniq shaxs go'yo uning bilimi, tashvishi va unga bo'lgan munosabati uchun dunyoning o'zgarishi elementi [2].

Maktabgacha yoshdagi bolaning rivojlanishi va ta'limi atrofdagi dunyoga kirish uchun yangi qadamdir. Bu jarayonda bolalarning ijtimoiy moslashuvida muhim rol o'ynaydigan bolalar bog'chalariga tegishli, chunki u yerda bolaning shaxsiyatining rivojlanishi sodir bo'ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy moslashuvi jarayonining mohiyatini o'rganish, uni murakkablashtiradigan tashqi va ichki omillarni o'rganish psixologik va pedagogik amaliyotning asosiy masalasi bo'lgan - bolalarni jamiyatdagi faol hayotga qanday tayyorlash kerak degan masalani hal qilish imkoniyatini beradi.

Maktabgacha yosh-bu shaxsning dastlabki rivojlanishi, o'z-o'zini anglash asoslari va bolaning xususiyatlarini rivojlantirish sodir bo'ladigan vaqt. Maktabgacha yoshdagi bolalarni kasbga yo'naltirish uzoq va ko'p qirrali jarayondir. Asta-sekin u

jamiyat talablariga javob beradigan xatti-harakatlar tajribasini to'playdi. Pedagogikada ushbu xususiyatlar kasbga yo'naltirish shartlari deb ataladi:

1. Tashqi sharoitlar-kasbiy rivojlanish shakli, ma'nosi va keyingi rivojlanish yo'nalishlarini belgilaydi. Ularga oila, jamoa, bolalar muassasalari va erta rivojlanish markazlari kiradi.

2. Ichki omillar-bolaning shaxsiy xususiyatlarini aniqlang, bu dunyo tasvirining shakllanishiga ta'sir qiladi va shaxslararo munosabatlar tajribasi uslubini belgilaydi.

Bu holda kasbga yo'naltirish institutlarining ta'siri tashqi omil bo'lib, bolani kasbga yo'naltirishning ma'nosi va shakllarini, shuningdek uning ijtimoiy kompetensiyasini rivojlantirish yo'nalishlarini beradi.

Kasbga yo'naltirishning ichki lahzalari bolaning yoshi va individual xususiyatlarini o'z ichiga oladi, bu ijtimoiy aloqalarning subyektiv tizimida va dunyo manzarasini rivojlantirishda aks etadi.

Shaxsni kasbga yo'naltirish muhim funksiyalardan biri bo'lgan maxsus jamoat institutlari oila, maktabgacha ta'lim tashkilotlari, maktab, kasb-hunar ta'limi muassasalari, bolalar va yoshlar tizimlari va birlashmalarini o'z ichiga oladi.

NATIJA

Pedagogikada "kasbga yo'naltirish" g'oyasi to'g'ridan-to'g'ri "ta'lim", "o'qitish", "shaxsni rivojlantirish" kabi fikrlar bilan birlashtirilgan.

Shuning uchun ta'kidlash mumkinki, kasbga yo'naltirish – bu ta'lim va tarbiya faoliyati ta'siri ostida yuzaga keladigan shaxsni rivojlantirish va shakllantirish jarayoni. Maktabgacha yoshdagi bola shaxsiyatini kasbga yo'naltirish ijtimoiy madaniyatning shakllanishi va namoyon bo'lishida asos bo'lib tuyuladi.

Maktabgacha yosh ijtimoiy rivojlanish uchun yaxshi davr bo'lib hisoblanadi va bolaning ijtimoiy munosabatlar dunyosiga kirishi uchun muhimdir.

Rivojlanishning ijtimoiy holati bolaga ta'sir qiladigan tashqi sharoitlar va uning ushbu sharoitlarga ichki qarashlari o'rtasidagi bog'liqlik deb hisoblanadi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim tashkilotining holati, katta yoshdagilar bilan bola bilan, bola tengdoshlari bilan muloqot qilish madaniyati, oralig'i, ko'plab tadbirlar bolaning yoshi bilan bog'liq – bular maktabgacha yoshdagi bolani ijobiy kasbga yo'naltirishning asosiy tarkibiy qismlari.

Ijtimoiy voqelik bilan tanishish jarayonida insonning kasbiylashishi sodir bo'ladi. Kasbga yo'naltirish -bu jamiyatda qabul qilingan qadriyatlar va me'yorlar bilan tanishish jarayoni.

So'nggi paytlarda maktabgacha yoshdagi bolalarni kasbga yo'naltirish va ijtimoiy shakllantirish mavzusi ayniqsa dolzarbdir. Davlat ta'lim standartining maqsadli loyihalaridan biri maktabgacha yoshdagi bolalarni shakllantirishning ijtimoiy holati mezonini yaratish, bolaning ijobiy kasbga yo'naltirish qobiliyatini, uning har tomonlama individual axloqiy, axloqiy va kognitiv rivojlanishini ochib berish, maktabgacha yoshdagi muayyan faoliyat variantlari asosida tashabbuskorlik va ijodiy imkoniyatlarni shakllantirish, uning yuqori rivojlanish zonasida kattalar va tengdoshlar bilan hamkorlik qilishdir.

Bolalarning shakllanishiga turli xil hissiy stimullar va o'yin materiallariga boy tabiiy, oqilona tashkil etilgan muhit ham yordam beradi.

Ushbu muhitni tashkil qilishda kommunikativ xususiyatlar, bolalarning nutqini shakllantirish darajasi va faoliyatning yangi usullarini ijodiy o'rganish qobiliyati ta'minlanadi.

Rivojlanish muhitining ishonchligi bola uchun xavfsiz materiallardan tayyorlangan yuqori sifatli o'yinchoqlarda emas, balki uning qarashlari va bolaning his-tuyg'ularini tushunish qobiliyatini hisobga olgan holda uning shaxsiyatini tushunish va qabul qilishda. Shuningdek, hissiyotlarga ta'sir qilayotgan muhit, boshqacha qilib aytganda, atrof-muhitning ruhiy zararsizligidadir.

Mavzuni rivojlantirish muhitini yaratishda keyingi vazifalarni belgilash kerak:

- bolalarning fiziologik va aqliy farovonligini himoya qilish va yaxshilash, bolalarning hissiy qulayligini ta'minlash;
- bolalar bilan ma'rifiy mavzularda muloqot qilish, nutq, qiziquvchanlik va tashabbusni shakllantirishga ko'maklashish;
- rolli o'yinlar va tajribalarni rivojlantirish uchun sharoit yaratish; bolalarning xayoliy ijodga bo'lgan ehtiyojini tarbiyalash.

Jismoniy tarbiya daqiqalari bolalar uchun maksimal hissiy ta'sirga ega bo'lib, unda jarayon she'riy matn, qo'shiq, musiqa bilan birga kechadi. Muayyan jismoniy tarbiya daqiqalarining mazmuni oddiy matematik tasavvurlarni shakllantirish bilan birlashtirilgan.

Guruh mebellari va jihozlari bolalarning erkin harakat tashabbusi uchun yetarli joyni ta'minlaydigan tarzda joylashtirilishi kerak. Maktabgacha yoshdagi bolalar yurish, yugurish, mashina haydash, aravachalar va katta qurilish materiallarini qurish imkoniyatiga ega. Mebel va javonlar bolalar uchun xavfsiz bo'lishi kerak. O'yinlar va o'yinchoqlar pastki javonlarga joylashtiriladi, shunda bolalar o'zlarini xavf ostiga qo'ymasdan osongina olishlari va joyiga qo'yishlari mumkin.

Maktabgacha ta'lim davlat ta'lim standartining shartlari tarkibida har qanday bolaning shaxsini shakllantirish uchun ijtimoiy shart-sharoitlarni ta'minlaydigan maktabgacha ta'lim tashkiloti "Ilk qadam" o'quv dasturini amalga oshirish talablari uchun shartlar mavjud. Asosiy vazifa-o'quv jarayonini rivojlantirish, ijodiy faoliyat va eng mukammal o'zini o'zi anglashni ta'minlaydigan, fan-fazoviy muhit tizimi orqali bolalar bilan o'quv ishlarining takomillashtiruvchi natijasini oshirish.

Har qanday dasturni amalga oshirish holatlari barcha ta'lim sohalarida tarbiyachilarning to'liq rivojlanishini kafolatlashi shart.

Yuqoridagi talablardan kelib chiqib, pedagoglar jamoasining faoliyati ta'lim makonini tashkil etish va bolalar faoliyatining barcha turlarini ta'minlash uchun materiallar, jihozlar mazmunini boyitishga yo'naltiriladi:

- o'yin,
- tasviriy,
- kognitiv-tadqiqot,
- musiqiy,
- motorli,
- xizmat va oddiy kundalik ish,
- turli xil materiallardan dizayn,
- majoziy adabiyotni tushunish,
- kommunikativ.

Bolaning shakllanishi har qanday aqliy yoshda shakllanish samaradorligini tavsiflovchi faoliyatda sodir bo'ladi, bu esa hozirgi rivojlanayotgan muhit sharoitida amalga oshiriladi.

O'quv jarayonining uyg'unligi va ilk, kichik va katta maktabgacha yoshdagi faoliyatni shakllantirish bosqichlarining ketma-ketligi, o'quv materialining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, fan olamining rivojlanishi bilan kafolatlanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ilg'or ta'lim muhitini yaratishda o'qituvchilar jamoasi yangi ilg'or pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar haqida o'ylashlari kerak.

Rivojlantiruvchi predmetli-fazoviy muhit quyidagilarni kafolatlashi zarur:

- guruh xonasidan ta'lim samaradorligini oshirishda imkon qadar o'rinli foydalanish;

- materiallar, jihozlarni maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi;

- ularning sog'lig'ini himoya qilish va mustahkamlashi;

- bolalarning yoshi, psixofiziologik va subyektiv xususiyatlarini hisobga olish.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti guruhlarida, rivojlanayotgan muhitda bolalar faoliyatni erkin tanlash, o'z qiziqishlari va ehtiyojlarini amalga oshirish uchun o'zlariga qulayliklar tanlaydilar. Rivojlantirish markazlardagi bolalarning mustaqil faoliyati ularga mustaqil ravishda izlashga, qidiruv jarayonida ishtirok etishga, maqsadlariga erishish uchun materiallar va jihozlarni tanlashga yordam beradi, ammo tarbiyachilar orqali tayyor bilimlarni olmaydilar.

XULOSA

Atrof-muhit nafaqat bolaning hayoti uchun yaxshi sharoitlarni tashkil qiladi, balki bolalar faoliyatining bevosita tashabbuskori bo'lib xizmat qiladi va ta'lim jarayoniga ta'sir qiladi. Maktabgacha tashkilot tarbiyalanuvchining qoidasi shundan iboratki, go'yoki, tarbiyachidan umumiy faoliyat jarayonida olingan barcha narsalar, o'zlashtirilib, bolaning amaliy faoliyatida mustahkamlangan.

Binobarin, tarbiyachi diqqat bilan kuzatib boradi, xulosalar chiqaradi va bolalar uchun ularning qiziqishlari, ehtiyojlari va maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi ta'lim va tarbiya tizimining xususiyatlaridan kelib chiqib, atrof-muhitning o'zgarishi, ko'p funktsionalligi, o'zgaruvchanligi, yengilligi va ishonchliligini ta'minlaydigan muhitni oqilona tashkil qiladi.

Atrof-muhitning xususiyatlari, asosan, bolalarning individual xususiyatlari va tarbiyachining pedagogik munosabatlari bilan belgilanadi, shundagina vaziyat maktabgacha yoshdagi bolaning rivojlanishi va o'zini o'zi rivojlantirishiga qaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Волосовец Т.В. Разработка спецификаций развивающей предметно-пространственной среды дошкольной образовательной организации в соответствии с ФГОС дошкольного образования // Детский вопрос. 2013. № 11. – С.20–22. -URL: <http://goo.gl/VhpiUr>.

2. Клецина И. С. Психология гендерных отношений: учебно-методическое пособие. – Санкт-Петербург: РГПУ им. А. И. Герцена, 2018. – 102 с.

3. Козлова С.А., Теория и методика ознакомления дошкольников с социальным миром. –М.: Инфра-М, 2018. -146 с.
4. Мануйлов Ю. С. Средовой подход в свете педагогических идей Льва Семёновича выготского // Вестник. 2019. № 4. Ч 1 -С. 315-320
5. <https://muhaz.org/reja-kirish-asosiy-qism-i-bob-iroda-togrisida-umumiy-tushuncha.html page=3>
https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=Rh71JaMAAAAJ&citation_for_view=Rh71JaMAAAAJ:Se3iqnhoufwC